

Список використаних джерел

1. Никишина В.Б., Василенко Т.Д. Психодиагностика в системе социальной работы. – М.: Изд-во ВЛАДОС – ПРЕСС, 2004. – 208 с.
2. Орлов Ю.М. Обида. Вина. – М.: Слайдинг, 2002. – 96 с.
3. Психология агрессивного поведения. – Изд-во «Феникс», 1998.
4. Психология человеческой агрессивности. – Минск–Москва: «Харвест АСТ», 2001.
5. Ребер А. Большой толковый психологический словарь. – М: Вече, АСТ, 2000. – Т. 1. – С. 22.

Work is devoted the phenomenon of aggression on individual and at the level of task force. The theoretical analysis of origin of aggression, exposures of reasons and specific of its display, is made; intercommunication of aggressive conduct of students from their personality lines. Drawn conclusion about predominance of student forms of aggressiveness, as verbal aggression, prick of conscience, sense of guilt and to expedient development of strategies directed on the increase of level of self-appraisal of students and prevention of display of sharp forms of aggressiveness.

Key words: aggression, aggressiveness, aggressive conduct, level of self-appraisal, student, verbal aggression, prick of conscience, sense of guilt.

Отримано: 14.09.2009

УДК 159.9

О.В. Лобода

ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ ЯК МОТИВАЦІЙНЕ ЯДРО В ЗДІЙСНЕННІ ТВОРЧОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА- ПРАКТИКА

Творча активність розглядається як потужний арсенал мотиваційних сил особистості студента, який проявляється в готовності до здійснення творчої професійної діяльності, вирішення нестандартних творчих завдань, подолання звичних норм та способів дій. Виявляється динаміка розвитку творчої активності особистості з урахуванням вікових особливостей та соціальних детермінант.

Ключові слова: творча активність, інтелектуальна активність, професійна спрямованість, креативність, творчий потенціал, творча професійна діяльність, самореалізація.

Творческая активность рассматривается как мотивационно-познавательный компонент творческой деятельности, способность личности моделировать нестандартные ситуации, совершать новаторские действия, осуществлять самостоятельный поиск решения проблемы.

Выявляется динамика развития творческой активности личности с учетом возрастных особенностей и социальных детерминант.

Ключевые слова: творческая активность, интеллектуальная активность, профессиональная направленность, креативность, творческий потенциал, творческая профессиональная деятельность, самореализация.

У рамках структурного реформування системи вищої освіти, модернізації освітніх програм, впровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес особливої значущості набуває проблема ефективної професійної підготовки майбутнього спеціаліста. Відповідно до можливостей і потреб сучасної молоді, орієнтуючись на вимоги внутрішнього та зовнішнього ринку праці щодо конкурентоспроможності фахівців, згідно європейських норм і стандартів, перед вищими навчальними закладами постало важливе завдання – формування та розвиток студента як активної творчої соціально зрілої особистості.

Безумовно, кожна сфера професійної діяльності висуває свої вимоги щодо рівня професійної підготовки, але очевидним є те, що фахівець, зокрема в галузі практичної психології, має бути, по-перше, професійно підготовленою (здатною успішно виконувати професійні обов'язки, функції, готовою до стабільної продуктивної праці), всебічно розвинутою особистістю; по-друге, фізично та психічно здоровою; по-третє, творчою (гнучкою, мобільною) особистістю, готовою до прийняття самостійних неградиційних рішень, здатною нестандартно мислити, легко пристосовуватися та орієнтуватися в різноманітних ситуаціях життєдіяльності і не розгублюватися в умовах, які раптово змінюються.

Виокремлюючи основні складові компоненти сучасної освітнянської політики, серед важливих чинників є феномен креативності як обов'язковий атрибут знань, якого набуває людина в процесі навчання, діалогічність суб'єктів освітнього процесу та прагматизм підходів; синонімом креативності є інноваційність, поняття, яке визначає здатність особистості до продукування принципово нового, духовного і матеріального [7].

Отже, сьогодні пріоритетного значення набуває творчий підхід у сфері професіоналізації, а принцип креативності, що «полягає у максимальній орієнтації на творче начало у навчальній діяльності, засвоєнні власного досвіду творчої діяльності» [8], визначає результативність та ефективність професійної діяльності майбутнього практичного психолога.

Розглядаючи креативність як джерело та засіб ефективної самореалізації та самоактуалізації особистості, перспективним, на нашу думку, є дослідження основних рушійних сил (мотиваційних регуляторів креативності), що спонукають людину до здійснення творчої професійної діяльності. Зазначимо, що одиницею творчості в психологічному вимірі професійної діяльності є творча активність особистості. Підтвердження цього факту знаходимо в наукових дослідженнях багатьох вітчизняних та російських дослідників, зокрема, Д.Б. Богоявленської [2], Н.В. Вишнякової

[1, 4], В.М. Дружиніна [5], В.П. Зінченка [6], С.Д. Максименка [9], Н.І. Непомнящої [11], Я.О. Пономарьова [12] та ін.

У психологічному словнику мотивація розглядається як спонукання, яке спричиняє активність організму та визначає її спрямованість [15;266]. Отже, в сучасній психології мотивація розглядається як сукупність причин психологічного характеру, що зумовлюють та пояснюють поведінку особистості, її начало, спрямованість та активність. Звідси випливає, що творчу активність можна визначити як мотиваційне ядро творчої діяльності, психологічний двигун у ході вирішення не тільки творчих навчальних завдань, але й нестандартних ситуацій повсякденного життя людини.

Розглядаючи творчу активність як системоутворюючий компонент творчого потенціалу особистості, зупинимося на змістовному аспекті даного поняття, адже воно поєднує в собі два взаємозалежних процеси – активність та творчість особистості.

Насамперед, визначимо поняття «активність» як психологічну категорію. В психології активність досліджується у співвідношенні до діяльності, як динамічна умова її становлення, здійснення та видозмінення, як властивість її власного руху [15; 11].

Виходячи з того, що нас цікавить активність у контексті творчих можливостей особистості, розглянемо поняття «особистісна активність». У психологічній науці цей термін трактується як здатність здійснювати суспільно значущі перетворення в світі на основі засвоєння багатств матеріальної та духовної культури. Особистісна активність проявляється в творчості, вольових актах та спілкуванні [15; 219].

За загальноприйнятою класифікацією розрізняють зовнішню та внутрішню активність. У структурі творчої професійної підготовки та діяльності нас цікавить, насамперед, внутрішня активність (доцільна воля), що забезпечує зосередженість особистості та спрямованість її свідомості на об'єкти, які вона сприймає в процесі діяльності і про які вона мислить та говорить. Найбільш повно ця властивість проявляється та реалізується в процесі подолання перешкод, які виникають на шляху досягнення особистістю свідомо поставленої мети. Отже, внутрішню активність можна назвати «вольовою активністю» чи «вольовим тренуванням».

Джерелом творчої активності особистості виступає потреба, що визначає її спрямованість на творчий процес. Потреба у здійсненні творчих перетворень – показник високого рівня розвитку особистості.

У наукових вченнях творча активність трактується по-різному.

Узагальнене пояснення природи творчої активності знаходимо в роботах вітчизняного дослідника С.Д. Максименка [9]. Він вбачає в ній ґрунтовний атрибут психічного взагалі, пояснюючи це такими механізмами психіки, як проектування й опредметнення; креативність виступає як визначальна й вихідна функція існування психіки людини.

На думку вітчизняної дослідниці Д.Б. Богоявленської [2], синонімічним творчій активності виступає термін «інтелектуальна активність». «Інтелектуальна активність» – винятково особистісна властивість, це властивість цілісної особистості, що відображає процесуальну взаємодію пізнавальних і мотиваційних факторів в їх єдності, де абстрагування однієї з сторін неможливе [2; 24].

У розумінні природи творчої активності Богоявленська викремлює дві основні позиції:

1. «Інтелектуальна активність» розглядається як синонімічне поняття будь-якої розумової діяльності, оскільки обов'язковим для будь-якої інтелектуальної діяльності є стан активності. Отже, інтелектуальна активність у цьому плані виступає як психічна активність взагалі. Це тлумачення є досить широким та узагальненим.
2. Тлумачення «інтелектуальної активності» через діяльність, активність – міра взаємодії суб'єкта з об'єктом.

Отже, Д.Б. Богоявленська розкриває «інтелектуальну активність» через пізнавальні та мотиваційні характеристики творчої особистості в їх інтегральній цілісності.

Аналогічної точки зору дотримується й В.П. Зінченко [6], який розглядає творчу активність як інтелектуальну здібність, як мотив прояву діяльності або ж, навіть, як особливий стан особистості. Розгляд кожного з цих елементів як окремого призводить до втрати загального змісту явища.

Про існування інтелектуальної активності в структурі творчої діяльності говорить і Я.О. Пономарьов [12; 440]. Розглядаючи психологічний механізм творчості, серед якостей особистості він вказує на існування мотиваційної напруги – формально-динамічна характеристика пошукової домінанти – інтелектуальна активність, ініціатива. Я.О. Пономарьов переконаний, що оптимальний інтелектуально-мотиваційний розвиток – необхідна умова успіху творчої діяльності в галузі науки та сучасної техніки.

М.С. Бургін [3] переконаний, що саме інтелектуальна активність і є головним механізмом функціонування стратегій творчої діяльності. Саме цілеспрямоване мислення реалізує ті чи інші стратегічні операції, допомагаючи обрати більш релевантні стратегії, формувати, удосконалювати та розвивати їх. Навіть, якщо робиться все це несвідомо, інтелектуальна активність спричинюється до включення інших механізмів, що реалізують ці функції.

Ю.В. Мороз [10] цим терміном позначає комплекс інтелектуальних і особистісних особливостей індивіда, що сприяють самостійній постановці проблем, народженню значної кількості оригінальних ідей і нешаблонному їх вирішенню.

Найбільш узагальненими в галузі дослідження творчої активності особистості є здобутки науковців Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України [13]. Вчені дотримуються думки, що творча активність є необхідною умовою виявлення і розвитку творчого потенціалу особи та механізмом реалізації її творчих зді-

бностей. Вона виявляється в трьох категоріальних формах: в особистості як творчому потенціалі у вигляді інтеріоризації, потім у соціумі як творчому процесі діяльності у вигляді екстеріоризації з метою створення і розповсюдження творчого досвіду і в кінці знову в особистісній інтеріоризації як творчому особистісному новоутворенні, набуваючи на основі накопиченого творчого та інтелектуального досвіду нової форми особистісного саморозвитку.

На основі вищезазначених наукових позицій, зауважимо, що творча активність в сучасній психології досліджується двопланово: як діяльність і як якість особистості. Тому вважаємо за потрібне досліджувати активність особистості та творчі прояви в одній психологічній площині.

В нашому науковому дослідженні ми визначаємо творчу активність як мотиваційне ядро особистості, що включає сукупність мотиваційних сил (потужний двигун), які спонукають людину до самостійних творчих пошуків, дій, до прояву власної індивідуальності, унікальності, сприяють формуванню позитивної мотивації на творчу діяльність, залучають до вирішення нестандартних ситуацій, припускають демонстрацію результатів власної творчої діяльності, визначають потяг до творчої самореалізації.

Метою нашого дослідження стало вивчення динаміки розвитку творчої активності майбутніх практичних психологів у процесі навчання у вузах.

Експеримент проводився на базі двох університетів – НПУ ім. М.П. Драгоманова та Мелітопольського державного педагогічного університету. Репрезентативна вибірка складала 155 студентів I, III, V курсів очної форми навчання спеціальності «Практична психологія» (з них – 77 студентів НПУ ім. М.П. Драгоманова, 78 осіб – студенти МДПУ). Рівень розвитку творчої активності майбутніх психологів-практиків ми вивчали за допомогою методики «Діагностика мотиваційної структури особистості (В.Е. Мільман)» [14;76], яка допомагає виявити також деякі стійкі особистісні тенденції: загальну активність, потяг до спілкування, забезпечення та необхідність комфорту, соціальний статус, життєзабезпечення. Результати діагностики представлені в *табл. 1* та на *рис. 1*.

Аналізуючи отримані дані студентів МДПУ, слід звернути особливу увагу на тенденцію збільшення середніх показників за всіма 6 факторами: життєзабезпечення – на 0,6; комфорт – на 2,3; спілкування – на 1,2; загальна активність – 4,8; творча активність – на 0,6; соціальна корисність – на 5,2. Найбільші показники зафіксовано за шкалою спілкування – 21,8 (V курс). На основі середніх показників за першими трьома факторами (життєзабезпечення, комфорт, спілкування) будується «загальножиттєвий мотиваційний профіль» (стосується різних сфер життєдіяльності особистості), показники загальної та творчої активності, соціальної корисності лежать в основі «робочого мотиваційного профілю» (стосується навчальної та професійної спрямованості). Мотиваційний профіль наочно відбиває переважаючі споживачькі чи виробничі тенденції в особистісному цілеспрямуванні. Так,

за загальними підрахунками у студентів I, III курсів спостерігається домінування загальножиттєвої спрямованості (I курс 50,5 у порівнянні з робочою спрямованістю – 47,8; III курс – 52,1 у порівнянні з робочою спрямованістю – 51,1). Слабка вираженість професійної мотивації свідчить про необхідність формування позитивного образу професійного «Я», починаючи з першого року навчання, як базової детермінанти психологічного комфорту, позитивного ставлення до майбутньої професії, що проявляється у прагненні до самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти, підвищення власної кваліфікації після закінчення університету.

Експеримент показав, що студенти останнього року навчання орієнтовані на досягнення високого рівня професіоналізму, тому схильні частіше використовувати отримані професійні знання, вміння та навички для вирішення проблемних ситуацій, що проявляється в загальній перевазі ділової спрямованості над загальножиттєвою – чітка вираженість робочої мотивації (показники робочої спрямованості склали 58,4 в порівнянні з загальножиттєвою спрямованістю 54,8).

Отже, для студентів спеціальності «Практична психологія» найважливішою якістю, яка займає перші позиції і без якої неможливе, на їх думку, успішне професійне становлення, є комунікативність. Високий рівень розвитку комунікативних здібностей сприяє легкості встановлення міжособистісних контактів, інтенсифікації особистісного та професійного росту майбутнього фахівця, розкриттю його потенційних можливостей для повноцінної життєдіяльності, впливає на продуктивність професійної діяльності.

Позитивні зміни за даними факторами свідчать про стабільність, послідовність особистісно-професійного розвитку практичного психолога в процесі навчання. Виявлені мотиваційні профілі дають підставу говорити про тенденцію зростання особистісної зрілості студентів упродовж всіх років навчання в університеті: серйозне ставлення до самопізнання, самовдосконалення, переважання учбових мотивів над загальножиттєвими, поринання в актуальні завдання, пов'язані з учбовою результативністю, орієнтація на самоствердження та самореалізацію в процесі професійної діяльності.

Аналізуючи результати діагностики студентів НПУ ім. М.П. Драгоманова, виявлено стабільність прояву творчої активності у студентів I та III років навчання. Децю відмінною є ситуація у старшокурсників – спостерігаються незначні, хоча й закономірні, зміни у показниках рівня розвитку творчої активності – в порівнянні з I, III роками навчання – 21,5, показники на V курсі склали 21,6 (збільшення на 0,1). Що стосується мотиваційних профілів, для студентів I, III, V курсів характерно доминування робочого мотиваційного профілю. Особливо це виражено у старшокурсників (показники загальножиттєвої спрямованості склали 38,9 в порівнянні з середніми показниками робочої спрямованості – 47,6).

Зауважимо, що студентський вік вважається найбільш сприятливим для розвитку «економічної активності» (економічної

самостійності), що проявляється у включенням особистості у виробничу діяльність, емансипованості, досягненні економічної незалежності, іншими словами, початок нового (трудового) етапу в житті юнака.

Враховуючи соціокультурний показник розвитку особистості, зауважимо, що особливо інтенсивно професійна спрямованість виражена у тих, хто проживає та навчається в великих містах (Київ), оскільки для таких студентів розкриваються широкі можливості для самореалізації (реалізації творчого потенціалу особистості), створені більш сприятливі умови для досягнення найвищих результатів у сфері професійної діяльності. Тому для студентів НПУ ім. М.П. Драгоманова робоча спрямованість має більшу особистісну та соціальну значущість, оскільки на період закінчення вищого навчального закладу більшість студентів вже працевлаштовані, більш впевнені в собі, власних силах, мають певний професійний досвід, що проявляється у психологічній готовності та спроможності вирішувати як професійні, так і життєві проблеми.

Узагальнюючи експериментальні дані дослідження, зазначимо, що у майбутніх практичних психологів відмічені позитивні зміни в показниках рівня розвитку творчої активності; дані зміни є статистично значущими; характер прояву – стабільний, поступовий (покрокове збільшення від курсу до курсу); високий рівень мотивації до реалізації цілей в професійній сфері свідчить про усвідомлення ролі психологічної готовності до здійснення творчої діяльності, відносну зрілість поглядів як в особистісному, так і соціальному планах.

Таблиця 1

Результати діагностики мотиваційної структури особистості» студентів МДПУ та НПУ ім. М.П. Драгоманова I, III, V курсів спеціальності «Практична психологія»

	Життє-забезпечення		Комфорт		Спілкування		Загальна активність		Творча активність		Соціальна користність	
	МДПУ	НПУ	МДПУ	НПУ	МДПУ	НПУ	МДПУ	НПУ	МДПУ	НПУ	МДПУ	НПУ
I курс	12,6	11,2	17,3	16,1	20,6	19,1	12	11,5	20,8	21,5	15,0	16,9
III курс	12,5	11,9	17,7	16,1	21,9	20,1	13,2	13,4	21,2	21,5	16,7	15,2
V курс	13,4	10,9	19,6	11,1	21,8	16,9	16,8	10,9	21,4	21,6	20,2	15,1

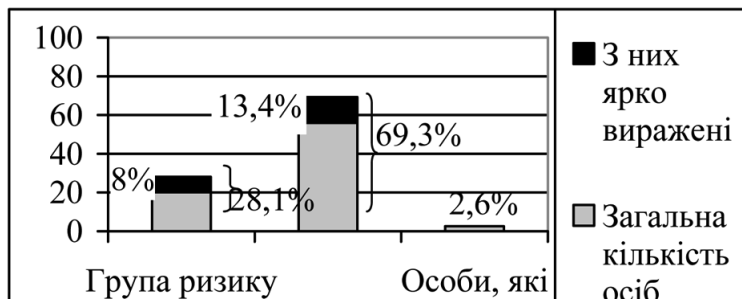

Рис. 1. Гістограма рівня розвитку творчої активності студентів МДПУ та НПУ ім. М.П. Драгоманова

Загальні висновки

Досліджуючи роль творчої активності в процесі професіоналізації майбутнього психолога-практика, слід зазначити:

1) Творча активність у навчально-виховному процесі являє собою арсенал мотиваційних сил особистості студента, що проявляється в готовності до здійснення творчої професійної діяльності, вирішення нестандартних творчих завдань, подолання звичних норм та способів дій; застосування креативних методів роботи в професійній сфері; виражає готовність до самовдосконалення, реалізації творчого потенціалу, самостійності, ініціативності, винахідництва, інноваційної діяльності.

2) Творча активність сприяє, по-перше, інтенсифікації навчально-виховної діяльності; по-друге, усвідомленню значущості обраної професії; по-третє, підвищенню рівня професійної підготовки фахівців (підготовка творчо мислячої особистості); вчетверте, формуванню впевненості у профпридатності (адекватна самооцінка) – у молодій людини на даному етапі розвитку може сформуватись уявлення про себе як про творчу або ж «звичайну» особистість, що, в свою чергу, впливатиме на можливість її самореалізації, задоволеність собою та своїм життям.

3) Головною передумовою успішного оволодіння професією є формування позитивної професійної спрямованості на здійснення творчої професійної діяльності. Творча «забарвленість» усіх компонентів навчально-виховного процесу при оптимальних психолого-педагогічних умовах його організації закономірно забезпечує продуктивний результат навчання й самовиховання, що сприяє реалізації творчих резервів і самоактуалізації особистості майбутнього практичного психолога.

У перспективі нами планується поглиблене вивчення проблеми формування творчої спрямованості як невід'ємного компонента творчої професійної діяльності спеціаліста; розробка комплексу тренінгових вправ, спрямованих на усвідомлення ролі креативності в процесі професіоналізації майбутнього фахівця та розкриття творчих резервів особистості засобами практичної психології.

Список використаних джерел

1. Акмеология з основами психології кар'єри: Навчально-методичний посібник/ Уклад.: О.М. Гавалешко, В.В. Пасніченко, Т.А. Кривко. – Чернівці: Рута, 2004. – 983 с.
2. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. – Ростов-на-Дону, 1983. – 173 с.: ил.
3. Бургін М.С. Интеллектуальні складові творчої діяльності/ Міжнародна Академія «Людина в аерокосмічних системах». – К., 1998. – 41 с.
4. Вишнякова Н.Ф. Психологические основы развития креативности в профессиональной акмеологии: Дис. д-ра психол. наук. – М., 1996. – С. 31.
5. Дружинин В.Н. Когнитивные способности: структура, диагностика, развитие. – М.: Per Se, СПб.: Иматон, 2001. – 224 с.: рис.
6. Зинченко В.П. Школа должна учить мыслить? // Прикладная психология. – 2001. – № 1. – С. 1-18.
7. Кісіль М.В. Креативність і прагматизм для сучасної освіти / М.В.Кісіль// Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Філософія, соціологія, політологія». – Вип. 17. – Д. : ДНУ, 2008. – С. 140-144.
8. Креативність як складова частина професійної підготовки майбутніх учителів//URLhttp://www.rusnauka.com/16_NPM_2007/Pedagogica/22154.doc.htm (8 лютого 2008).
9. Максименко С.Д. Загальна психологія. – К.: Форум, 2000.
10. Мороз Ю.В. Творча активність особистості і закономірності її розвитку в онтогенезі// Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 4. – С. 58-60.
11. Непомнящая Н.И. Психодиагностика личности. – М.: ВЛАДОС, 2001.
12. Пономарев Я.А. Психология творения: Избранные психологические труды/ Академия педагогических и социальных наук: Московский психолого-социальный институт. – М.– Воронеж: Модэк, 1999. – 480 с.
13. Психология одаренности: проблемы, структура, показатели. Сб. ст. Редколлегия: М.А. Холодная, О.А. Комаровская, Р.А. Семенова, А.Г. Виноградов, С.И. Науменко. – К., 1996. – 100 с.
14. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., Изд-во Института Психотерапии. 2002. – С. 76-80.
15. Шапарь В.В. Словарь практического психолога / В.В. Шапарь. – М.: ООО «Издательство АСТ»; Х.: «Торсинг», 2004. – 734 [2] с. – (Библиотека практической психологии).

Creative activity as a stimulator of the personal-professional development contributes to reveal and demonstrate creative abilities, favour self-perfection and self-realization. The meaning of the work is

determined by the theoretical and experimental study of the creative orientation formation (positive motivation) and the ways to intensify the creative activity taking into account personal qualities, creative abilities and peculiarities of the future specialist's professional activity.

Key words: creative activity, intellectual activity, professional orientation, creativity, creative potential, creative professional activity, self-realization.

Отримано: 03.10.2009

УДК 37.015.3

В.В. Лучанська

КРЕАТИВНІСТЬ В ОСОБИСТІСНОМУ САМОРОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ОБ'ЄКТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Представлено емпіричне дослідження креативності як чинника особистісного саморозвитку молодших школярів в учбовій діяльності. Виявлено рівень показників креативності та мислення дітей, встановлено зв'язок між творчим мисленням і особистісним саморозвитком. Розкрито практичне значення результатів дослідження для створення психолого-дидактичної моделі розвитку креативності та розвивальної програми.

Ключові слова: креативність, показники креативності, показники мислення, особистісний саморозвиток.

Представлено эмпирическое исследование креативности как фактора личностного саморазвития младших школьников в учебной деятельности. Определен уровень показателей креативности и мышления детей, выявлено связь между творческим мышлением и личностным саморазвитием. Раскрыто практическое значение результатов исследования для создания психолого-дидактической модели развития креативности и развивающей программы.

Ключевые слова: креативность, показатели креативности, показатели мышления, личностное саморазвитие.

Сучасний стан проблеми творчості вказує на необхідність синтезу різноманітних поглядів на детермінацію їх творчого мислення не тільки теоретичними, а й емпіричними методами, де головним чинником креативності виступає особистісний саморозвиток [1, 2]. Для емпіричного дослідження особливостей розвитку креативності і особистісного саморозвитку молодших школярів були відібрані методики оцінки творчих характеристик і показників мислення, які можна використати для цього віку.

Основними завданнями констатуючого експерименту є: